

УДК 347. 98

DOI 10.31732/2708-339X-2026-19-A2

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО ЧИ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ БЕЗПЕКОЮ ТА СВОБОДАМИ

Степаненко Н.В.,

*доктор філософії в галузі права, доцент
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: NataliaSV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>*

Чернієвський А.Т.,

*здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: CherniievskiyAT@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6746-3408>*

PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN CONDITIONS OF A STATE OF EMERGENCY OR MARTIAL LAW: BALANCING SECURITY AND FREEDOMS

Stepanenko N.V.,

*Doctor of Law, Associate Professor
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: NataliaSV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>*

Cherniievskiy A.T.,

*graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: CherniievskiyAT@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6746-3408>*

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу забезпечення прав і свобод людини в умовах надзвичайного чи воєнного стану з акцентом на пошук балансу між вимогами національної безпеки та збереженням демократичних свобод. Наголошується, що права людини є фундаментальною цінністю демократичної правової держави, а їх захист – невід’ємним елементом принципу верховенства права навіть у кризових умовах. Розкрито конституційні та міжнародно-правові засади обмеження прав і свобод, зокрема положення Конституції України, Європейської конвенції з прав людини та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Окрему увагу приділено практиці Європейського суду з прав людини щодо допустимості та меж таких обмежень. Також проаналізовано критерії необхідності, законності та пропорційності втручання держави у права людини. Зроблено висновки щодо важливості дотримання міжнародних стандартів навіть в умовах збройного конфлікту.

У роботі детально та зрозуміло проаналізовано правовий режим воєнного стану в Україні з акцентом на його вплив на права і свободи людини. Розглянуто, які саме права можуть бути тимчасово обмежені в умовах війни, а які є абсолютними та не можуть бути обмежені за жодних обставин. Окрему увагу приділено принципу пропорційності, що застосовується у практиці Європейського суду з прав людини, як ключовому орієнтиру для оцінки законності та обґрунтованості втручання держави у сферу прав людини, з урахуванням безпеки та суспільних потреб.

Досліджено проблеми реалізації права на доступ до інформації та свободи вираження поглядів в умовах воєнного стану, а також значення судового, парламентського та міжнародного контролю за дотриманням прав людини. Особливо акцентовано увагу на документованих порушеннях прав цивільного населення на тимчасово окупованих територіях, що підтверджує необхідність постійного моніторингу та вдосконалення правових механізмів захисту.

Зроблено висновок, що ефективно забезпечення прав людини в умовах війни можливе лише за умови законності, прозорості державних рішень, дотримання принципу пропорційності та відповідності міжнародним стандартам, що є запорукою збереження демократичного характеру держави.

Ключові слова: права людини, воєнний стан, обмеження прав, Конституція України, ЄСПЛ, принцип пропорційності, доступ до інформації, національна безпека.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 12.

Abstract. *The article is devoted to a comprehensive analysis of ensuring human rights and freedoms under a state of emergency or martial law, with a focus on finding a balance between the requirements of national security and the preservation of democratic freedoms. It emphasizes that human rights are a fundamental value of a democratic state governed by the rule of law, and their protection is an integral element of the rule of law even in times of crisis. The constitutional and international legal foundations for restricting rights and freedoms are examined, including the provisions of the Constitution of Ukraine, the European Convention on Human Rights, and the International Covenant on Civil and Political Rights. Special attention is paid to the case law of the European Court of Human Rights regarding the permissibility and limits of such restrictions. The criteria of necessity, legality, and proportionality of state interference with human rights are also analyzed. Conclusions are drawn regarding the importance of compliance with international standards even in situations of armed conflict.*

The paper provides a detailed and clear analysis of the legal regime of martial law in Ukraine, with an emphasis on its impact on human rights and freedoms. It examines which rights may be temporarily restricted during wartime and which are absolute and may not be limited under any circumstances. Particular attention is given to the principle of proportionality as applied in the case law of the European Court of Human Rights, as a key guideline for assessing the legality and justification of state interference in the field of human rights, taking into account security and societal needs.

The study also explores issues related to the realization of the right to access information and freedom of expression under martial law, as well as the role of judicial, parliamentary, and international oversight in ensuring the protection of human rights. Special emphasis is placed on documented violations of the rights of the civilian population in temporarily occupied territories, highlighting the need for continuous monitoring and improvement of legal protection mechanisms.

It is concluded that effective protection of human rights in times of war is possible only under conditions of legality, transparency of state decisions, adherence to the principle of proportionality, and compliance with international standards, which together serve as a guarantee of preserving the democratic nature of the state.

Keywords: human rights, martial law, restrictions on rights, Constitution of Ukraine, ECtHR, proportionality principle, access to information, national security.

Formulas: 0, **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **ref.:** 12.

Постановка проблеми. Забезпечення прав і свобод людини є основою демократичного розвитку та верховенства права. Під час воєнного стану ці права опиняються під особливим ризиком, оскільки державні органи отримують законодавчо передбачені повноваження для тимчасового обмеження окремих прав і свобод з метою захисту національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку [4, ст. 64; 8, ст. 1, 8]. Водночас виникає потреба балансувати між допустимими обмеженнями і збереженням прав, що не підлягають обмеженню навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану [4, ст. 64]. Саме тому актуалізується питання: яким чином держава може

ефективно гарантувати права людини у кризових умовах, не порушуючи міжнародні стандарти захисту прав людини [10, ст. 15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження зосереджуються на правовому забезпеченні прав людини під час надзвичайних та воєнних станів. Д. Д. Гриньо аналізує проблеми обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні та наголошує на необхідності чіткого законодавчого визначення таких обмежень і дотримання пропорційності [3, с. 45–47]. І. П. Варава та І. С. Хубулов досліджують правове регулювання обмеження прав людини в умовах надзвичайного стану

й акцентують на потребі збереження балансу між правами особи та інтересами держави [1, с. 67–70]. Н. Петечел підкреслює, що навіть за умов воєнного стану права людини не втрачають своєї цінності, а їх обмеження мають бути виключно законними, тимчасовими і виправданими [6, с. 141–143]. Практика міжнародного моніторингу, зокрема звіти ОНЧР щодо ситуації в Україні, фіксує численні порушення прав цивільного населення на окупованих територіях і в районах бойових дій [11, с. 3–8, 17–20]. Попри значну увагу науковців до проблематики, окремі аспекти все ще залишаються недостатньо опрацьованими.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Попри наявні дослідження, відкритими залишаються питання щодо практичного забезпечення балансу між національною безпекою та базовими правами людини; чіткого визначення меж державних обмежень і контролю за їх пропорційністю; реалізації права на інформацію та свободи вираження поглядів під час воєнного стану; а також ефективного застосування міжнародних стандартів у національному праві, зокрема щодо захисту цивільного населення в умовах бойових дій [3, с. 46–47; 6, с. 143–145; 10, ст. 10, 15].

Метою дослідження є комплексний аналіз правового забезпечення прав і свобод людини в Україні під час воєнного стану, визначення механізмів контролю за їх обмеженнями та виявлення шляхів гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення прав і свобод людини є основою будь-якої демократичної держави та визначальною характеристикою верховенства права. Конституційні гарантії прав і свобод громадян України визначаються Основним Законом та підтверджуються міжнародними договорами, ратифікованими Україною, зокрема Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [4]. Особливої ваги проблема забезпечення прав людини набуває в умовах

воєнного стану, коли надзвичайні обставини безпосередньо впливають на свободи людини та безпеку держави [8].

Історичний досвід розвитку прав людини в Україні свідчить, що навіть у періоди радикальних трансформацій державності існували спроби врегулювання взаємодії держави та особи. У радянський період права і свободи громадян формально визнавалися, однак істотно залежали від інтересів держави, що, як зазначає Д. Д. Гриньо, підтверджує необхідність незалежного контролю та гарантій непорушності базових свобод навіть у складних умовах державного управління [3, с. 54].

За сучасним українським законодавством в умовах воєнного стану можуть тимчасово обмежуватися окремі права та свободи людини. Водночас низка прав є недоторканими за будь-яких обставин, зокрема ті, що впливають зі ст. 64 Конституції України, а також кореспондують із міжнародними стандартами захисту від свавільного втручання держави [4; 10]. Такий підхід дозволяє державі діяти в інтересах безпеки, не виходячи за межі демократичних принципів.

Запровадження воєнного стану в Україні на підставі Указу Президента від 24 лютого 2022 року та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановило юридичні механізми, які дозволяють органам державної влади реалізовувати повноваження у сфері оборони, правопорядку та безпеки населення [8]. Водночас правове регулювання обмежень прав і свобод здійснюється не лише законами, а й підзаконними актами, що конкретизують такі заходи, як комендантська година, особливий режим в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування та інші інструменти реагування [8; 9].

Важливим аспектом є принцип пропорційності, закріплений у практиці європейського права і в науковій доктрині. Він означає, що будь-яке обмеження прав людини має бути передбачене законом, переслідувати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві [10]. Саме цей підхід дає змогу встановити

баланс між інтересами держави та правами особи, уникаючи зловживань і забезпечуючи контроль за реалізацією обмежень [3, с. 46–47; 6, с. 143–145].

Реалії сьогодення свідчать, що окремі права тимчасово обмежуються через нагальні потреби оборони та громадської безпеки. Проте навіть такі обмеження повинні здійснюватися відповідно до закону й не можуть зачіпати абсолютні права. Як зазначає Н. Петечел, обмеження свободи пересування, трудових прав чи інших правомочностей допускається лише тоді, коли воно прямо зумовлене потребами воєнного часу і відповідає вимогам законності та необхідності [6, с. 143–144].

Україна як держава-учасниця Європейської конвенції з прав людини зобов'язана враховувати не лише внутрішнє законодавство, а й європейські стандарти захисту прав людини. Міжнародні організації, зокрема ОНЧНР, регулярно документують порушення прав цивільного населення на окупованих територіях та в районах бойових дій, включаючи незаконні затримання, катування, обмеження свободи вираження поглядів і пересування [11, с. 3–8, 17–20, 24–27]. Це підкреслює необхідність не лише контролювати межі обмеження прав, а й забезпечувати реальні механізми захисту постраждалих.

Одним із ключових елементів забезпечення прав людини є доступ до інформації та свобода вираження поглядів. Під час воєнного стану ці права стають особливо вразливими через ризики інформаційної блокади, пропаганди та надмірних обмежень. Саме тому Верховний Суд у своїх роз'ясненнях наголошує, що навіть у воєнний час обмеження конституційних прав мають спиратися на закон, бути мотивованими і не виходити за межі, необхідні для досягнення легітимної мети [5].

Важливим елементом правового механізму є робота судової системи. Саме суди мають перевіряти законність обмежень, забезпечувати дотримання принципу пропорційності й гарантувати право особи

на справедливий розгляд навіть за умов війни [1, с. 67–70; 10, ст. 6, 13]. Від ефективності судового контролю залежить не лише рівень довіри до держави, а й реальний захист прав громадян.

Практика міжнародного моніторингу демонструє, що держави, які запроваджують надзвичайні чи воєнні режими, не звільняються від обов'язку забезпечувати мінімальний стандарт захисту прав людини. Звіти ОНЧНР щодо ситуації в Україні фіксують, зокрема, випадки примусових переміщень цивільного населення, блокування гуманітарної допомоги, тортур і жорстокого поводження із затриманими, обмеження доступу до освіти, медицини й комунікацій, а також переслідування журналістів та активістів на окупованих територіях [11, с. 17–20, 24–27, 30–34]. Ці факти підтверджують необхідність чітких правових механізмів захисту цивільного населення під час бойових дій.

Особливу увагу слід приділити диференціації понять «права людини» та «свободи людини». У науковій літературі права людини зазвичай розглядаються як закріплені й гарантовані законом можливості, тоді як свободи – як ширший простір автономії особи, що може зазнавати різного ступеня нормативного опосередкування [12, с. 15–31; 3, с. 45–46]. Проте законодавство нерідко вживає ці категорії разом, що ускладнює практичне застосування обмежень під час воєнного стану.

У контексті війни особливого значення набуває баланс між безпекою держави та захистом прав громадян. Обмеження прав мають бути тимчасовими, обґрунтованими та суворо відповідати принципу пропорційності. Наприклад, введення комендантської години, обмеження пересування у зонах бойових дій або тимчасове обмеження окремих видів господарської діяльності повинні реалізовуватися лише в межах, необхідних для національної оборони, і супроводжуватися контролем з боку судів та правозахисних інституцій [8; 6, с. 143–145; 10].

Реалізація таких обмежень має забезпечувати максимальну прозорість,

мінімізацію ризику зловживань і відповідність міжнародним стандартам. Європейська конвенція з прав людини та практика її застосування виходять із того, що втручання держави у сферу прав людини допускається лише за наявності чітко визначеної законної мети, необхідності та пропорційності [10]. Саме ці критерії є центральними при оцінці правомірності заходів у воєнний час.

Висновки. Проведене дослідження показує, що забезпечення прав людини під час воєнного стану є складним, але необхідним процесом, який потребує чіткого балансу між інтересами національної безпеки та дотриманням основних свобод громадян. Україна, діючи в умовах збройної агресії, намагається зберігати правові стандарти, передбачені Конституцією України та міжнародними договорами, однак у практичній площині виникає чимало викликів, пов'язаних

із пропорційністю обмежень, доступом до інформації та захистом населення на окупованих територіях. Обмеження прав можуть бути допустимими лише тоді, коли вони мають законну мету, є необхідними та не порушують абсолютні права людини. Саме дотримання цих принципів дозволяє державі протидіяти загрозам, не виходячи за межі демократичних стандартів. Разом із тим практика воєнного часу доводить потребу вдосконалення законодавства, уточнення процедур застосування обмежень та посилення судового контролю.

Отже, ефективне забезпечення прав людини у період війни можливе за умови прозорості державних дій, належного нормативного регулювання та дотримання міжнародних стандартів. Це є ключовою передумовою довіри громадян до влади та важливим фактором стійкості демократичної системи навіть у надзвичайних умовах.

Література:

1. Варава І. П., Хубулов І. С. Правове регулювання обмеження прав людини в умовах надзвичайного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 67–70. URL: https://www.lsej.org.ua/3_2024/15.pdf (дата звернення: 29.12.2025).
2. European Convention on Human Rights and martial law in Ukraine. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/the-european-convention-on-human-rights-and-war-in-ukraine> (дата звернення: 29.12.2025).
3. Гриньо Д. Д. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 45–49. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/853/793/> (дата звернення: 29.12.2025).
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 29.12.2025).
5. Обмеження конституційних прав людини у воєнний час. *Верховний Суд*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/> (дата звернення: 29.12.2025).
6. Петечел Н. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *International Journal "Law & Society"*. 2024. Вип. 2. С. 142–146. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/lsp/article/download/7726/7935/23538> (дата звернення: 29.12.2025).
7. Права людини в умовах воєнного стану: прикладний аспект / за заг. ред. В. В. Григор'євої, Ю. В. Камардіної, М. А. Пожидаєвої, А. С. Політової, Є. М. Черниха. Київ : МДУ, 2024. 68 с. URL: <https://mu.edu.ua/storage/MSU/pages/conferences/2024/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%D0%B%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8%20%D0%B2%20%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85%20%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%83.%20%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82.pdf> (дата звернення: 29.12.2025).
8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 29.12.2025).
9. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14> (дата звернення: 29.12.2025).
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr (дата звернення: 29.12.2025).
11. OHCHR. Report on the human rights situation in Ukraine. 1 March to 31 May 2024. 03.07.2024. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-07/24-07-03%20OHCHR%2039th%20periodic%20report%20on%20Ukraine_UKR.pdf (дата звернення: 29.12.2025).

12. Council of Europe. Monitoring human rights in Ukraine. URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/monitoring-human-rights-in-ukraine> (дата звернення: 29.12.2025).

References:

1. Varava I. P., Khubulov I. S. Pravove rehuliuвання обмеження прав людини в умовах надзвичайного стану. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2024. No. 3. P. 67–70. URL: https://www.lsej.org.ua/3_2024/15.pdf (дата звернення: 29.12.2025).

2. European Convention on Human Rights and martial law in Ukraine. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/the-european-convention-on-human-rights-and-war-in-ukraine> (дата звернення: 29.12.2025).

3. Hryno D. D. Obmezhennia prav i svobod liudyny v umovakh voiennoho stanu v Ukraini. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2023. No. 2. P. 45–49. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/853/793/> (дата звернення: 29.12.2025).

4. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 No. 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 29.12.2025).

5. Obmezhennia konstytutsiinykh prav liudyny u voiennyi chas. *Verkhovnyi Sud*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/> (дата звернення: 29.12.2025).

6. Petechel N. Obmezhennia prav liudyny v umovakh voiennoho stanu. *International Journal "Law & Society"*. 2024. Iss. 2. P. 142–146. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/lsp/article/download/7726/7935/23538> (дата звернення: 29.12.2025).

7. Prava liudyny v umovakh voiennoho stanu: prykladnyi aspekt / za zah. red. V. V. Hryhorievoi, Yu. V. Kamardinoi, M. A. Pozhydaievoi, A. S. Politovoi, Ye. M. Chernykha. Kyiv : MDU, 2024. 68 p. URL: <https://mu.edu.ua/storage/MSU/pages/conferences/2024/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%D0%B%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8%20%D0%B2%20%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85%20%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%83.%20%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82.pdf> (дата звернення: 29.12.2025).

8. Pro pravovy rezhy m voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 No. 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 29.12.2025).

9. Pro pravovy rezhy m nadzvychnoho stanu : Zakon Ukrainy vid 16.03.2000 No. 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14> (дата звернення: 29.12.2025).

10. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 04.11.1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr (дата звернення: 29.12.2025).

11. OHCHR. Report on the human rights situation in Ukraine. 1 March to 31 May 2024. 03.07.2024. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-07/24-07-03%20OHCHR%2039th%20periodic%20report%20on%20Ukraine_UKR.pdf (дата звернення: 29.12.2025).

12. Council of Europe. Monitoring human rights in Ukraine. URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/monitoring-human-rights-in-ukraine> (дата звернення: 29.12.2025).

Стаття надійшла до друку 10 січня 2026 року